

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ TOPLUM-MEKAN ETKİSİ BAĞLAMINDA MEYDANLAR: İSTANBUL ÖRNEĞİ

CEREN GÜZELİstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve
Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

e-posta: iamcerenguzel@gmail.com

ORCID 0009-0003-6210-2301

NEVİN KURTAYİstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve
Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

e-posta: nevin.kurtay@nisantasi.edu.tr

ORCID 0009-0007-1785-1572

ÖZ

Bu makale, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kent meydanlarının toplumsal etkisini, kullanım amaçlarını ve tarihsel gelişim süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarih boyunca kent meydanları yalnızca fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda kamusal yaşamın ve toplumsal etkileşimin önemli merkezleri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde meydanlar; törenlerin gerçekleştirildiği, halkın bir araya geldiği ve devlet gücünün mimari ile sembolik unsurlar aracılığıyla temsil edildiği alanlar olarak öne çıkmıştır. Çarşılar, camiler, hanlar ve çeşitli kamusal yapılar etrafında şekillenen bu alanlar, şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamında merkezi bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte idari faaliyetlerin yürütüldüğü yerler olarak da işlev görmüşlerdir. Zamanla bu mekânlar yalnızca açık alanlar olmaktan çıkarak çok işlevli kamusal alanlara dönüşmüş ve çeşitli toplumsal etkinliklere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise özellikle İstanbul'da meydanlar önemli bir dönüşüm geçirerek modernleşmenin, ulusal kimliğin ve bağımsızlık düşüncesinin sembolleri hâline gelmiştir. Cumhuriyet reformlarıyla birlikte bu alanlar yeni işlevler kazanmış ve Cumhuriyet değerlerini temsil eden anıtlar ve sembollerle donatılmıştır. Ayrıca Osmanlı ve Avrupa meydanlarının gelişim süreçleri, şehirlerin tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik yapılarındaki farklılıklar nedeniyle birbirinden ayrılmaktadır. Bu çalışma, meydanların kent kimliği ile toplumsal belleğin oluşumundaki rolünü ortaya koyarak toplum ile mekân arasındaki karşılıklı ilişkiyi değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Meydanlar, Toplum, Meydan gelişimi, Kullanım amacı

SQUARES IN THE CONTEXT OF PUBLIC-SPACE EFFECT IN THE OTTOMAN AND REPUBLICAN PERIODS – THE CASE OF ISTANBUL

ABSTRACT

This article aims to examine the social impact, functions, and historical development of urban squares during the Ottoman and Republican periods. Throughout history, urban squares have been more than merely physical spaces; they have also served as important centers of public life and social interaction. During the Ottoman Empire, squares emerged as spaces where ceremonies were held, people gathered, and the power of the state was represented through architectural and symbolic elements. These areas, shaped around bazaars, mosques, inns, and various public buildings, played a central role in the social, cultural, and economic life of the city. At the same time, they functioned as places where administrative activities were carried out. Over time, these spaces evolved from simple open areas into multifunctional public spaces that hosted a wide range of social activities. In the Republican period, particularly in Istanbul, squares underwent a significant transformation and became symbols of modernization, national identity, and independence. With the reforms of the Republic, these areas gained new functions and were equipped with monuments and symbolic elements representing Republican values. Furthermore, the development of Ottoman and European squares differed due to the historical, cultural, and socio-economic structures of their cities. This study aims to reveal the role of squares in shaping urban identity and collective memory while evaluating the reciprocal relationship between society and space.

Keywords: Squares, Society, Square development, Intended function**Geliş Tarihi/Received:** 04.08.2025**Kabul Tarihi/Accepted:** 29.09.2025**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.03.2026

Kaynak Gösterme: Güzel, C., ve Kurtay, N. (2026). "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Toplum-Mekan Etkisi Bağlamında Meydanlar: İstanbul Örneği". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 2(1) 01-20.

GİRİŞ

Meydanlar, şehirlerin kültürel, tarihsel, politik, dini ve sanatsal birikimlerinin bir yansıması olarak, tarih boyunca önemli bir işlev üstlenmiştir. Kimi zaman yaşanan olayların mekânı, kimi zaman devlet otoritesinin ve güçlü yönetim geleneğinin simgesi, kimi zaman da sanatsal ve mimari ustalığın bir göstergesi olarak öne çıkmışlardır. Farklı kentlerin meydanları, sahip oldukları yapılar ve mimari özellikleriyle, ait oldukları toplumların kendine özgü toplumsal ve tarihsel dinamiklerini de gözler önüne serer.

Tarihsel süreçte meydan kavramı Osmanlı'da değişim göstermiş, farklı biçimlerde gelişmiştir. Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da, büyük camilerin iç ve dış avluları dışında, çeşitli amaçlara hizmet eden pek çok meydan bulunuyordu. Bu meydanlar, Avrupa'daki örneklerinden farklı olarak Osmanlı'nın kültürel kodlarına uygun şekilde biçimlenmiş, sayıca fazla ve tür bakımından çeşitliydi. Meydan kelimesi, halkın farklı amaçlarla toplandığı, genellikle yapılar, ağaçlar, bitki örtüsü ya da doğal sınırlarla çevrili, düz, geniş ve açık alanları ifade eder (Yalçın ve Metin, 2024). Geleneksel anlamda meydanlar, kentsel bir buluşma ve iletişim mekânıdır; kent sakinlerinin şehri deneyimlediği ve iletişim kurduğu yerlerdir (Zucker, 2019). Geleneksel şehirlerde günlük yaşamın odak noktaları ve turistlerin ilk ziyaret ettiği kentsel alanlar genellikle meydanlardır. Ayrıca tarihsel, sosyal, kültürel, siyasal, törensel ve sportif faaliyetler için de ideal alanlar olarak işlev görürler. Bu çerçevede Osmanlı meydanları da halkın bir araya geldiği, sosyal ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı, şehir yaşamının canlı noktaları olmuştur.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri, Türkiye tarihinde önemli kırılmaların yaşandığı iki farklı dönem olarak, meydanların toplumsal, kültürel ve politik yaşamda belirgin bir rol üstlenmesine sahne olmuştur. Meydanlar yalnızca fiziksel birer alan değil, aynı zamanda toplumun sembolik ve duygusal buluşma noktaları olarak işlev görmüşlerdir. İnsanlar bu alanlarda gerçekleşen olaylar, etkinlikler ve semboller aracılığıyla birbirleriyle etkileşim kurmuş ve ortak bir kimlik geliştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin kültürel mirası, kent meydanlarında açıkça görülmektedir. Bu alanlar, törenlerin ve önemli kutlamaların düzenlendiği, halkın toplandığı yerlerdir. Meydanlar, üzerlerindeki mimari eserler, çeşmeler ve diğer unsurlarıyla imparatorluğun kudretini ve zenginliğini yansıtıyordu.

Cumhuriyet dönemi ise, meydanlarda yeni bir sosyal düzenin inşasına tanıklık etti. Bu dönemde kent meydanları, bağımsızlık ve modernleşmenin simgeleriyle donatıldı. Toplum, bu meydanlarda toplanarak Cumhuriyet değerlerini paylaşmış; mitingler ve toplantılar düzenlemiştir. Kullanılan semboller ise meydanların anlamını ve etkisini daha da derinleştirmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kent meydanları, insanların tarihleriyle temas kurdukları, kültürlerini paylaştıkları ve toplumsal bağlarını güçlendirdikleri önemli mekânlar olarak öne çıkmıştır. Zamanla geçirdikleri değişim ve dönüşümle birlikte bu meydanlar, Türkiye tarihini şekillendiren önemli sahneler haline gelmiştir (Tablo 1).

1. Osmanlı Dönemi Meydanlarının Toplumsal ve Mekansal Rolü

Osmanlı'daki önemli meydanların bir kısmı, kökenlerini Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı toplumuna miras kalan forumlardan almıştır. Bu forumlar, Türk-İslam kültürünün etkisiyle zamanla biçim değiştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hem toplumsal hem de mimari açıdan giderek Türkleşmişlerdir. Toplumsal değişim, mimari dönüşümden ayrı olarak değerlendirilemez. Fetih sonrasında boş alanlar, Türk tipi konutlar ve büyük yapılarla doldurulmuştur. Fiziksel dönüşüm, ilk olarak Ayasofya gibi mevcut yapıların camiye dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir (Türkoğlu, 2010).

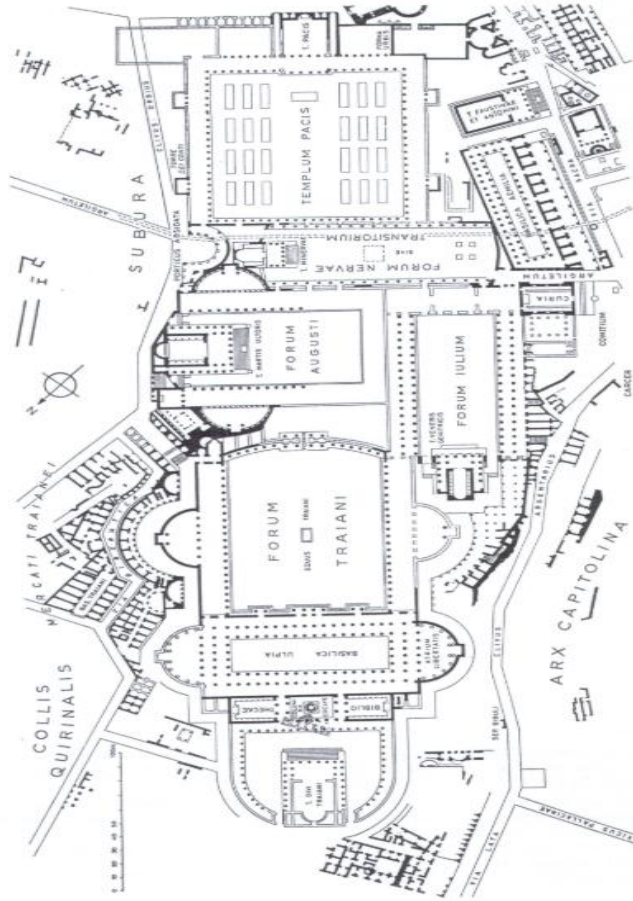
Tablo 1. İşlevlerine Göre Meydanların İnsan-Mekan Etkisi

DÖNEM	MEYDAN	İŞLEV	ÖZELLİKLER	GÜNÜMÜZ KULLANIMI	İNSAN-MEKAN ETKİSİ
OSMANLI DÖNEMİ	Sultan Ahmet Meydanı 	DİNİ, SOSYAL	Ayasofya, Sultanahmet Camii ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri gibi önemli tarihi yapıların bulunduğu meydan. Osmanlı döneminde "Hippodrom" olarak biliniyordu ve sosyal, kültürel ve dini etkinliklere ev sahipliği yapardı. Tarih boyunca farklı amaçlar için kullanılmıştır	Sosyal etkinlikler, eğlence ve spor amaçlı başlayan hikayesi daha sonra Osmanlı'nın yönetim ve ticaret merkezi olmasına evrilmiştir. Günümüzde ise turizm ve dini amaç ile etkileşim almaktadır.	Meydan halkın tarih ve kültürünü yansıtarak toplumsal hafızayı güçlendirir. Turizm sayesinde yerel ekonomiyi canlandırır ve sosyal buluşma noktası olarak toplumsal birlikteliği pekiştirir. Ayrıca dini ve manevi atmosferi ile kültürel ve estetik açıdan insanları etkiler.
OSMANLI DÖNEMİ	Eyüpsultan Meydanı 	DİNİ, KÜLTÜREL	Eyüp Sultan Camii'nin bulunduğu alanı kapsardı. Osmanlı döneminde hacı adaylarının uğrak noktasıydı. Dini ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapardı.	Kurulduğu andan insan etkisi üzerinde değişmiştir. İslam dini için önemli bir bölgedir ve dini amaç için meydan kullanımına örnektir.	Meydan, manevi atmosferiyle toplumsal birlikteliği ve dini değerleri pekiştirir. Ziyaretçilerin yoğun ilgisi, bölgedeki yerel ekonomiyi canlandırır ve sosyal etkileşimi artırır. Ayrıca, tarihi ve kültürel mirasın yaşatılmasına katkı sağlayarak toplumda tarih bilincini güçlendirir.
OSMANLI DÖNEMİ	Eminönü Meydanı 	TİCARİ	Ticaretin yoğun olduğu bir bölgede bulunurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret merkezlerinden biriydi. Çarşılar ve dükkanlar meydana yakındı.	Limana yakın olmasından dolayı, deniz ticareti ve taşımacılık faaliyetleri için önemli bir alanı etkileşim almıştır.	Ticaretin merkezi olarak yerel ekonomi ve istihdamı canlandırır. Toplu taşımanın merkezi olmasıyla sosyal etkileşimi ve şehir içi hareketliliği artırır. Tarihi yapıları ve pazarlarıyla kültürel mirası korur

DÖNEM	MEYDAN	İŞLEV	ÖZELLİKLER	GÜNÜMÜZ KULLANIMI	İNSAN-MEKAN ETKİSİ
OSMANLI DÖNEMİ	Beyazıt Meydanı 	EĞİTİM, SOSYAL	Beyazıt Camii, Beyazıt Kütüphanesi ve Beyazıt Medresesi gibi önemli dini ve kültürel yapıların bulunduğu meydan. Eğitim ve bilim faaliyetlerine ev sahipliği yapardı.	Eğitim denilince akla gelen en önemli meydan haline gelmiştir. Bununla birlikte tarihten gelen ticaret yapıları ile turistlerin farklı etki altına girmesini sağlamıştır.	Beyazıt Meydanı, tarihi kimliğiyle toplumda tarih bilincini güçlendirir ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlar. İstanbul Üniversitesi'nin burada bulunması, meydanı eğitim ve akademik tartışmaların merkezi yapar. Ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir alan olarak ekonomik canlılık yaratır.
OSMANLI DÖNEMİ	Çemberlitaş Meydanı 	TİCARİ, SOSYAL, DİNİ	Bizans döneminden itibaren İstanbul'un tarihi merkezlerinden biri olarak önem taşır ve Osmanlı döneminde sosyal ve ticaret aktivitelerinin merkezi haline gelmiştir. Meydan, hem tarihî hem de kültürel değerleri ile şehirde önemli bir yer tutar.	Meydan bir sirkülasyon alanıdır. Ticari alan işlevini devam ettirmektedir. Tarihi Çemberlitaş Sütunu ve çevresindeki tarihi yapılar ile meydan olmaya devam etmiştir.	Çemberlitaş Meydanı, tarihi yapıları ve açık alanı sayesinde insanların yoğun olarak bir araya geldiği bir mekan haline gelmiştir. İnsanların etkinlikleri ve ziyaretleri, meydanın canlılığını ve kültürel önemini artırır. Bu etki, meydanın sosyal ve tarihi karakterini sürekli olarak korur.
CUMHURİYET DÖNEMİ	Taksim Meydanı 	ASKERİ, TİCARİ, SOSYAL	Osmanlı döneminde askerî törenlerin ve kutlamaların yapıldığı önemli bir meydan. Stratejik bir konumda bulunurdu ve modern İstanbul'un merkezi noktalarından biriydi.	Günümüzdeki etkisi geçmişte kurulan siyasi etkisini ortadan kaldırmıştır. Turist ziyaretleri ile de birlikte gösteri alanı olarak tanımlanabilir. Daha çok alışveriş, eğlence alanında bilinmektedir.	Taksim Meydanı, geçmişten aldığı etki ve meydana bulunan imgenin ağırlığı ile, İstanbul'un simgesi olarak toplumsal hareketlerin ve kutlamaların merkezi konumundadır. Kültürel etkinlikler ve sanat etkinlikleriyle şehrin sosyal ve kültürel hayatını zenginleştirir.

DÖNEM	MEYDAN	İŞLEV	ÖZELLİKLER	GÜNÜMÜZ KULLANIMI	İNSAN-MEKAN ETKİSİ
CUMHURİYET DÖNEMİ	Beşiktaş Meydanı 	TİCARİ, TOPLUMSAL, SOSYAL	Osmanlı döneminde sosyal etkinliklerin ve eğlencenin merkezlerinden biriydi. Çeşitli kahvehaneler, dükkânlar ve etkinlikler bu meydana bulunurdu	Yıldız Bahçeleri döneminden günümüze kullanım amacına yönelik sosyal etkileşim alan Beşiktaş Meydanı, sosyal etkinlik ve eğlence alanında insan üzerinde etkileşimini sürdürmüştür.	İstanbul'un canlı ve hareketli bölgelerinden biridir. İnsanlar için sosyal bir merkez olup, günlük yaşamın dinamiklerini yansıtır. Toplumun çeşitli kesimlerinden bireylerin bir araya geldiği bu alan, etkileşim ve kültürel değişim için önemli bir platform sağlar.
CUMHURİYET DÖNEMİ	Ulus Meydanı 	TİCARİ, TOPLUMSAL, ULAŞIM	Ankara'nın merkezi bölgelerinden biri olup, canlı bir ticaret ve sosyal yaşam alanı olarak bilinir. Tarihi yapıları ve modern ticaret merkezleriyle dikkat çeker, ayrıca çeşitli etkinliklerin düzenlendiği bir alandır. Meydan, geniş caddeleri ve önemli ulaşım yollarıyla şehre önemli bir erişim sağlar.	Meydan Ankara'nın ticari ve sosyal yaşamının merkezi olarak işlev görür. Çevresindeki mağaza, restoran ve kafelerle canlı bir alışveriş ve dinlenme alanı sunar. Meydan, toplumsal buluşmalar için de tercih edilen bir yerdir.	Ulus Meydanı, sosyal ve ticari etkileşimlerin yoğun olduğu bir merkezdir ve toplumsal dinamiklerin yansıdığı bir alandır. alışveriş-sosyal etkinlikler günlük yaşamın bir parçasıdır. Bu nedenle insan üzerinde toplumsal bağları güçlendirir ve kültürel alışverişi yoğunlaştırır.
CUMHURİYET DÖNEMİ	Konak Meydanı 	TİCARİ, TOPLUMSAL, TİCARİ	Cumhuriyet'in en önemli ve merkezi bölgelerinden biridir, geniş ve açık bir alan sunar. Meydan, tarihi Konak Kulesi ve modern yapılarıyla, hem tarihi hem de çağdaş bir meydana yapar. Çevresinde alışveriş merkezleri ve restoranlar ile meydanı ticaret ve sosyal etkinlikler için kullanım haline getirir.	Günümüzde canlı sosyal ve ticaret merkezlerinden biri olarak işlev görür. Popüler bir buluşma noktasıdır. Kültürel etkinliklerin toplumsal olayların düzenlendiği bir alan olarak kullanılır.	Meydan, insanların yoğun olarak bir araya geldiği bir mekandır. Bu etki, mekânın sosyal ve ticaret yaşamını şekillendirir, meydanı dinamik ve canlı kılar.

Beyazıt ve At Meydanı örneklerinde görüldüğü üzere, kimi zaman meydanın tamamını doldurmayan ancak ona hâkim konumda olan külliye inşâ edilmiştir. At Meydanı, Doğu Roma döneminde at yarışlarının yapıldığı Hipodrom'un yerine kurulmuş olmasıyla diğer meydanlardan tarihsel olarak ayrılmaktadır. Bâb-ı Hümayun ve Ayasofya Meydanları, eski Augustaion Forumu'nun üzerinde konumlanırken, Beyazıt Meydanı ise Tauri Forumu'nun bulunduğu alana yerleşmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Augustaion forumu ve Tauri forumu (Özlem Ersin, 2007)

Beyazıt Külliyesi, bulunduğu bölgeye adını vermiştir; ancak Beyazıt Meydanı, külliye yapılarıyla tamamen çevrelenmiş ve yalnızca onların ürünü olarak ortaya çıkmış bir meydan değildir. Külliye ait yapılar, Fatih veya Süleymaniye'deki gibi tek bir mimari üsluba bağlı kalınarak inşa edilmemiştir. Beyazıt Külliyesi'nin tasarımı, geniş bir açık alan bırakmayı hedefleyen bir anlayış taşır ve bu meydanın oluşumunda tek başına belirleyici olmamıştır. Eski Saray gibi büyük ölçekli yapılar da bu alanın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Şehrin ana meydanları, büyük külliye, saraylar ve imparatorluğun önemli yapılarından biri olan Tophane-i Amire gibi kurumlarla çevrilidir. Bu nedenle, bu alanlar sık sık imparatorluk törenlerine ev sahipliği yapmış veya padişah ve devlet erkanının ziyaretine açık olmuştur. Zira buradaki törenler aynı zamanda devletin kendi özel karakterine de ışık tutmaktaydı (Tarım, 1995).

Saraylara olan yakınlıkları ve geniş alanları sayesinde, bu meydanlar şenliklerin, geçit törenlerinin ve çeşitli kutlamaların başlıca mekânı haline gelmiştir. Aynı zamanda, şehrin diğer açık alanlarına kıyasla hem ticaretin daha canlı olduğu hem de oldukça ferah olan bu meydanlar, halkın boş vakitlerini hoşça geçirebildiği önemli sosyal toplanma noktalarıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk sarayı, Bursa'da Osman Gazi tarafından yaptırılan Yenişehir Sarayı'dır. Ancak, günümüzde bu sarayın toprak üzerinde herhangi bir kalıntısı bulunmamaktadır. Yenişehir

Saray hakkında elde edilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Sarayın bulunduğu bölgede Gökgöz Meydanı, diğer bir adıyla Mektep Meydanı, tespit edilmiştir. Bu meydan, halk arasında Saray Önü Mevkii olarak da bilinmektedir. Orhan Gazi, Bursa'nın fethinden sonra Bursa Kalesi içindeki eski tekfur sarayının yerine 1322 yılı sonlarında Bey Sarayı'nı tamamlamıştır (Şekil 2). Bu sarayın bahçesi ve iç avlusu, Orhan Gazi'nin 41 yıllık saltanatında birer saray meydanı işlevi görmüştür. Aynı şekilde, Sultan Yıldırım Beyazıt'ın 1381 yılındaki düğünü ve 1396 Niğbolu Savaşı sonrasında şenlikler ve şöenler de bu sarayın meydanlarında gerçekleştirilmiştir (Emecen, 2014).

Şekil 2. Bursa Bey Sarayı restitüsyon planı

Osmanlı İmparatorluğu, 1453'te İstanbul'u başkent yaptıktan sonra yaklaşık beş asır boyunca bu kenti yönetim merkezi olarak kullanmış ve burada kendine özgü bir yaşam biçimi geliştirmiştir. Zaman içinde çeşitli değişimlere uğrasa da, bu yaşam biçimi Osmanlı toplumunun her kesimini bir şekilde etkilemiştir. Toplum genel olarak İslam medeniyetinin bilimsel ve kültürel değerleri doğrultusunda şekillenmiş, buna ek olarak Türkler de Orta Asya'dan getirdikleri geleneksel yaşam alışkanlıklarını sürdürmüştür. Hem devletin hem de halkın toplumsal etkinliklerdeki davranışlarında bu iki etken belirleyici rol oynamıştır. Şehirlerin büyümesi, mimari düzenlemeler ve yapı faaliyetleri, devralınan fiziksel çevrenin bu iki kültürel unsurun etkisiyle biçimlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, İstanbul'daki meydanlar da modern dönem öncesindeki Türk-İslam kültürünün bir yansıması olarak şekillenmiştir. Yüzyıllar boyunca, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un meydanlarında imparatorluğa layık görkemli törenler, düğünler ve eğlenceler düzenledi. Şehir halkı da toplumsal ihtiyaçlarını bu meydanlarda karşıladı. Sık sık askerler ve zaman zaman diğer toplumsal sınıflar, kendilerini meydanlarda gösterdi (Emecen, 2014).

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Osmanlı'da da meydanlar çeşitli işlevler için kullanılmıştır. Ancak Osmanlı şehirlerinde meydanlar, temel kullanım amaçlarına göre sınıflandırılmıştır. Kent meydanı, saray meydanı, cami önleri, semt meydanı, askeri alanlar, dua meydanı, iskele ve çeşme meydanları, köprü başı meydanı, istasyon ve araba meydanları, ticaret meydanı, kilise önü meydanı ve özel amaçlı meydanlar gibi farklı türler ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik, şehirdeki farklı ihtiyaçlara ve işlevlere cevap verecek biçimde şekillenmiştir. Örneğin, cami meydanları genellikle ibadet ve toplumsal etkinlikler için kullanılırken, ticari meydanlar ise ticaret faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Her bir meydan türü, şehrin çeşitli yönlerini ve Osmanlı İstanbul'un zengin kültürel, dini ve ticari dokusunu yansıtmaktadır (Çelik, 2021).

Kent meydanlarını incelediğimizde, şenliklerin, düğünlerin ve büyük toplulukları bir araya getiren etkinliklerin odak noktası olduklarını görürüz (Şekil 3). Diğer meydanlara kıyasla daha geniş bir alana sahip olan bu meydanlar, İstanbul'un en eski örneklerinden biri olan Atmeydanı

ile ön plana çıkmıştır. İstanbul'un fethinden başlayarak Cumhuriyet dönemine dek kent meydanları, şehrin merkezinde önemli bir işlev üstlenmiştir.

Şekil 3. 1582 Sultan III. Mehmed'in sünnet düğünü şenliği

Osmanlı'daki bir diğer önemli meydan türü ise Saray Meydanlarıdır (Şekil 4). Bu meydanlar, kimi zaman yalnızca belirli kişilerin kullanımına ayrılmış, kimi zaman ise halka açık olmuş; genellikle sarayların içinde ya da önünde yer alan özel mekânlardır. İstanbul'da, saray meydanlarının başlıca işlevi olarak tanımlanan toplam 8 meydan belirlenmiştir. Topkapı Sarayı'nda bulunan Alay Meydanı, Divan Meydanı ve Enderun Meydanı, saray meydanlarının önde gelen örnekleridir. Bu meydanlar, İstanbul'un fethinden Cumhuriyet dönemine kadar uzun yıllar boyunca varlıklarını korumuşlardır (Çelik, 2021).

Türk-İslam geleneğini sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nda, batıdaki katedrallerin çevresinde gelişen meydanlara benzer şekilde, camilerin etrafında biçimlenen meydanlar ortaya çıkmıştır. Genellikle yanındaki cami ile bütünleşen ve çoğunlukla selatin camilerin avlularını kapsayan bu meydan türü, İstanbul'da önemli bir yer tutmuştur. Şehirde, cami meydanları olarak işlev gören pek çok alan bulunmaktadır. Fatih Meydanı, Yeni Cami Meydanı ve Vişnezade Camii Meydanı, cami meydanlarının önde gelen örnekleridir. Bu meydanlar, İstanbul'un fethinden Cumhuriyet dönemine kadar uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir (Çelik, 2021).

İstanbul'un büyük kent meydanlarının yanı sıra, şehrin yedi tepesine yayılmış pek çok küçük semt meydanı da bulunmaktadır. Günlük yaşamda daha yoğun bir şekilde kullanılan bu meydanlar, sosyal etkileşimin daha canlı olduğu, ancak kent meydanlarına kıyasla daha dar bir alana sahip olan alanlardır. Kadirga, Vefa ve Karagümrük meydanları, bu semt meydanlarının en belirgin örnekleri arasında sayılabilir. Bu meydanlar, İstanbul'un fethinden Cumhuriyet dönemine kadar uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir (Çelik, 2021).

Şekil 4. Melling Gravürü düğün şenliği, 1819

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin önemli meydanlarından biri de askeri meydanlardır (Şekil 5). Talimhane, kışla, tersane ve cirit alanları gibi askeri amaçlarla özel olarak ayrılan bu meydanlar, Cüncü Meydanı, Taksim Talimhane Meydanı ve Tersane-i Amire Meydanı gibi örneklerle temsil edilir (Çelik, 2021). İstanbul'un fethinden başlayarak Cumhuriyet'e kadar uzanan uzun bir süre boyunca bu meydanlar aktif olarak kullanılmıştır.

Şekil 5. Taksim Kışlası ve Talimhane (19. yüzyıl sonları)

Osmanlı'da İstanbul'un fethinden hemen sonra, Sultan II. Mehmed büyük bir çaba harcayarak şehri yeniden inşa etmeye başladı. Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Süleyman dönemlerinde ise İstanbul neredeyse tamamen klasik formuna kavuştu. Şehir, diğer büyük Avrupa şehirlerinden farklı bir büyüme modeli sergiledi. Londra gibi, zamanla şehri çevreleyen surların dışına doğru genişlemeler gözlenmedi. Birkaç mahalle dışında, 19. yüzyıla kadar surların dışına taşma olmadı. Ancak, 15. yüzyıldan itibaren Haliç ve Boğaziçi boyunca kıyılar takip edilerek gelişme gösterdi. Üsküdar tarafı da zamanla büyüdü (Akbaş, 2022).

Osmanlı hasa mimarlarıyla büyük vakıf sahiplerinin iş birliği, İstanbul'un şekillendirilmesinde en büyük etken olmuştur. Osmanlı toplumu, merkezi kubbeli yapıları İstanbul'un yüksek noktalarına ve önemli düzlüklerine yerleştirerek araziyi son derece başarılı bir şekilde

değerlendirmiştir. Herhangi bir bütünlüklü kent planı olmamasına rağmen, yüksek düzeydeki bürokratların gerçekleştirdiği imar faaliyetleri sonucunda çok başarılı sonuçlar elde edilmiştir. İstanbul'un şekillenmesinde, çoğu İstanbul dışından olan yüksek rütbeli devlet yetkilileri ve valide sultanlar gibi cariye kökenli pek çok kişi, kurdukları vakıflarla önemli bir rol oynamışlardır. İstanbul'un ana şeklini oluşturan yapılar külliye ve bunlara bağlı gelir getirici binalardır. İncalık, Türk-İslam şehirlerinin kuruluşunda imaret sistemlerinin ana görevi üstlendiğini ve külliye meydanına getirdiğini belirtmektedir (Akbaş, 2022). Büyük yangınlar ve depremlere rağmen, külliyele birlikte kâgir olarak inşa edilen ticari alanlar ve diğer yapılar, mahallelerin oluşumunda ve konut alanlarının temel şeklini almasında etkili olmuştur. İstanbul'a birçok külliye ve cami inşa edilmiş olsa da, hepsini anmak mümkün değildir. Bu nedenle, İstanbul'un ana şeklini oluşturan, meydanları ortaya çıkaran ve mahallelerle diğer önemli bölgelerin oluşumunu sağlayan temel yapılar üzerinde durulacaktır (Akbaş, 2022). İstanbul'un fethinden sonra, Ebû Eyyûb el-Ensari'ye ithafen Eyüp Külliyesi inşa edildi ve bu bölge, sonraki inşaatlarla önde gelen Türk mahallelerinden biri haline geldi. Eyüp Külliyesi, şehrin Türk kimliğine sahip ilk meydanlarından birinin oluşumuna katkı sağladı. Ardından, 1469'da Fatih Külliyesi, İslam dünyasında o güne kadar görülmemiş bir anıtsal kompozisyon fikriyle inşa edildi. İstanbul'un merkezinde bulunan bu külliye, camisi ve sekiz medresesiyle en üst düzeyde dini ilimlerin öğretildiği bir merkezdi. 1463'te başlayan yapı kompleksine imaret, darüşşifa, muvakkithane ve her medrese için birer tetimme eklenmiştir (Eyice, 1995).

Böylelikle İstanbul'un büyük bir kısmının ihtiyaçları karşılanmış ve şehrin silüetini belirleyecek ilk büyük külliye ortaya çıkmıştır. Şehir, özenle planlanmış bu ilk geniş külliye meydanına kavuşmuştur. Osmanlı İstanbul'unun kimliğinin şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası, Ayasofya Kilisesi'nin camiye çevrilmesi ve zaman içinde külliye kompleksine dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu külliye, ilerleyen süreçte Ayasofya Meydanı ile Bâb-ı Hümâyün Meydanı olarak anılan alanların karakter kazanmasında büyük etkide bulunmuştur.

İstanbul'un külliyelerinin yanı sıra, meydanları şekillendiren veya onlara hayat veren birçok önemli yapı, kurum ve ticari alan bulunmaktadır. Öncelikle, şehrin fiziksel gelişiminde büyük bir rol oynayan saraylar ön plana çıkar. Sözelimi, Suriçinde Atmeydanı-Ayasofya ve Topkapı Sarayı'nı taşıyan kuzeydoğu-güneybatı eksenine Beyazıt Külliyesi'nden Fatih Külliyesi'ne ve Edirnekapı'ya uzanan güneydoğu-kuzeybatı eksenini üzerinde üç platform belirgindir (Cerasi, 1999; Kiper, 2015).

2. Cumhuriyet Dönemi Meydanlarının Toplumsal ve Mekansal Rolü

Cumhuriyet döneminde meydanlara yerleştirilen heykeller genellikle ülkenin tarihî ve kültürel mirasını simgeleyen önemli şahsiyetlerin, olayların ya da ideallerin anısını yaşatmak amacıyla yapılmıştır. Bu heykeller, sadece meydanların görsel zenginliğini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve siyasal mesajlar da iletirler (Erkmen, 2010; Gür, 2001).

Türkiye'de Cumhuriyet meydanlarında en sık karşılaşılan heykellerden biri Mustafa Kemal Atatürk'ün heykelidir. Bu semboller, Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün önemini vurgularken, ona duyulan derin saygıyı da yansıtır. Atatürk heykelleri genellikle liderliği, ilerlemeyi ve modernleşmeyi temsil eder. Bunun yanı sıra, meydanlarda sıkça görülen diğer bir simge ise Kurtuluş Savaşı anıtlarıdır. Bu yapılar, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini ve Kurtuluş Savaşı'nı hatırlatır. Aynı zamanda Türk milletinin kahramanlık ve fedakarlık ruhunu simgeleyerek, millî birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirir (Erkmen, 2010; Gür, 2001).

Cumhuriyet dönemindeki meydanlarda, genellikle Cumhuriyet'in temel değerlerini yansıtan figürlerin heykellerine de rastlanır. Bu eserler, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramları temsil ederek Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini hatırlatır. Ayrıca, sanat ve edebiyat alanlarından önemli şahsiyetlerin heykelleri de yaygın olarak yer almaktadır. Ünlü sanatçılar, yazarlar ve şairlerin anısına dikilen bu heykeller, ülkenin kültürel çeşitliliğini ve sanatın taşıdığı önemi ortaya koyar.

Türkiye'nin başkenti olan ve meclisinde bulunduğu Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda önemli merkez olan Ankara; Sıhhiye Meydanında Atatürk'ün at üzerinde bulunduğu bir heykel tercih etmiştir. Heykelin at üzerinde verdiği etkileşim bir zafer anı yansıtmaktadır. Heykel, Sıhhiye Meydanı'nda, Ankara'nın merkezi noktalarından birinde bulunur. Mustafa Kemal Atatürk'ün büstü ve heykeli, Türk halkının kurtuluş mücadelesi ve Cumhuriyet'in kuruluşu sürecindeki liderlik ve vizyonunu simgeler. Heykel, Türk milletinin bağımsızlık ve modernleşme ideallerini temsil eden bir anıt niteliği taşır. Ankara Zafer Anıtı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin zaferinin sembolü olarak inşa edilmiştir (Cengizhan, 2003).

Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda, savaşın kazanılmasının ardından, Türk ordusunun bu önemli zaferi ve ulusal bağımsızlığın elde edilmesini simgelemek için bu anıt inşa edilmiştir. Ankara'daki Sıhhiye Meydanı'nda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hemen yanında yer alan anıt, yüksek bir kaide üzerinde Atatürk'ün heykelini ve onun askerleriyle birlikte durduğu sahneleri barındırır. Heykelin altında, savaşın kazanılmasına ve ulusal bağımsızlığa adanmış bir yazıt yer alır. Ankara Zafer Anıtı, Türkiye'nin milli kimliğinin bir parçası haline gelmiş ve ulusal bağımsızlık mücadelesinin sembolü olmuştur (Şekil 6). Bu anıt, Türk halkının kurtuluş mücadelesini ve milli birliğini hatırlatan önemli bir simge olarak kabul edilir (Koçyiğit, 2019).

Şekil 6. Ankara Ulus Meydanı Zafer Anıtı

Savaşlarda hayatını kaybeden askerlerin anısına dikilen heykeller de bulunabilir. Bu anıtlar, vatanseverliği, fedakarlığı ve şehitleri onurlandırır. Bu semboller, Cumhuriyet döneminin değerlerini, ideallerini ve tarihî olaylarını hatırlatarak toplumsal birliği ve millî kimliği güçlendirir. Aynı zamanda, geçmişle bağlantı kurarak gelecek nesillere de önemli mesajlar iletmeyi amaçlarlar. Savaşlarda yaşamını yitiren askerlerin anısını yaşatmak amacıyla dikilen heykeller de mevcuttur. Bu anıtlar, vatan sevgisini, fedakarlığı ve şehitlere duyulan saygıyı simgeler. Aynı zamanda, Cumhuriyet döneminin temel değerlerini, ideallerini ve tarihî gelişmelerini hatırlatarak toplumdaki birlik ve millî kimliği pekiştirir. Geçmişle kurulan bu bağ, gelecek kuşaklara önemli mesajlar iletmeyi de hedefler.

Her heykelin ardında kendine özgü bir anlam ve sembolik mesaj bulunur. Ancak genel olarak, Cumhuriyet dönemi meydanlarına yerleştirilen heykeller, Türkiye'nin ulusal kimliğini

pekiştirmek, tarihî mirası hatırlatmak ve toplumda birlik duygusunu güçlendirmek amacıyla yapılmıştır.

3. Meydan ve Toplum: Karşılıklı Bir Etkileşim

Toplumsal yaşamın önemli dönemeçlerini meydanlar aracılığıyla izlemek mümkündür. Meydanlar, yalnızca gündelik hayatın akışına değil, aynı zamanda olağanüstü olaylara ve sıra dışı durumlara da sahne olmuş alanlardır. Osmanlı toplumu, Türk geleneklerinin ve İslamî değerlerin etkisiyle şekillenmiş, kendine özgü bir sosyal yapıya sahipti. Anadolu'ya yerleşen Türk toplulukları, genel İslam dünyasından farklı bir yaşam biçimi geliştirerek yerel halkları da bünyelerine katmışlardır. İstanbul'un kendine has kimliğinin korunarak Osmanlı yorumuyla geliştirilmesi, bu şehri dünyanın en özgün kentlerinden biri hâline getirmiştir. Bu eşsiz şehrin meydanlarına halkın davranışları ve yaşam biçimleri nasıl yansımış olabilir? Bu çalışmada ortaya konduğu üzere, bir meydanın karakterini belirleyen esas unsur, yalnızca biçimi, boyutları, çevresindeki yapılar ya da fiziksel özellikleri değil; asıl olarak orada yaşanan deneyimler ve etkileşimlerdir. Elbette meydanların fiziksel düzenlemeleri onların kimliğini büyük ölçüde belirlese de, tüm özelliklerini açıklamak için tek başına yeterli değildir.

Sonuç olarak, dünyanın her köşesinde ve tarih boyunca hemen her dönemde, toplumlar kendi algılarına uygun bir meydan anlayışı geliştirmiş ve buna karşılık gelen bir meydan ortaya koymuştur. Zira meydanlar, Tülay'ın da (2013) bildirdiği gibi, "şehrin tasavvur edilebilen kimliğini yansıtan muhtelif zihinlerin müşterek mekânlarıdır." Bu anlamda, "her yerin meydanı o yerin kültürel ikliminden bağımsız değildir. Kültürün mekânda cisimleşmesi meydana adeta hayat üflerken, meydan da dönüşlü bir biçimde kültürü her gün yeniden üretmektedir" (Ulutaş, 2019).

3.1. Meydan İmgelerinin Toplum Üzerindeki Etkisi

Çevresel imgeler, halk (izleyici) ve çevresi arasında işleyen iki yönlü bir süreç oluşturur denilebilir. Çevre, farklılıklar ve ilişkiler ortaya koymaktadır. Gözlemleyen ise uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer, düzenler ve anlamlandırır. Bu şekilde oluşturulan sembol, görüleni sınırlandırır ve vurgulanmak isteneni vurgularken sembolün kendisi de sürekli etkileşim içinde bulunan çevrenin süzülen algısal girdilerine karşı test edilmiş olur. Böylece, verili bir gerçekliğin sembolü-imesi değişik izleyici arasında oldukça farklılaşabilir (Müller ve Vogel, 2005).

Sembolün tutarlılığı değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Düzenli ya da dikkat çekici bir özelliği olmayan gerçek bir şey, uzun süreli aşinalıklar sonrasında hafızada özlük ve yapı kazanmış olabilir. Birine çok dağınık gözüken bir masada, bir başka kişi aradığı şeyi bulabilir. Ayrıca, ilk defa görülen bir nesne kendi başına tanıdık gelmese de izleyicinin daha önceden yapılandığı bir kalıba oturtularak tanımlanabilir ve ilişkilendirilebilir (Müller ve Vogel, 2005).

Kendi bileşimini öne çıkaran fiziksel özelliklere sahip yeni bir nesne, güçlü bir yapı ve kimliği de bu yolla edinir. Bu nedenle, iç bölgelerin düzlüklerinden gelen genç veya bilgisiz bir birey, deniz ya da büyük bir dağ gibi olağanüstü bir oluşum karşısında hayretler içiğinde kalabilir ve dağarcığında bu oluşumlara karşılık bir sözcük bulamayabilir (Müller ve Vogel, 2005).

Değişik çevreler, sembollerin yaratım sürecine katkıda bulunur veya bu süreci zorlaştırabilir. Bir parça kil veya bir vazo gibi herhangi bir form, çeşitli izleyiciler arasında güçlü bir sembol yaratma olasılığını güçlü veya zayıf bir şekilde taşıyabilir. Muhtemelen bu olasılık, halkın yaş, cinsiyet, kültür, meslek, huy veya aşinalıklarına göre giderek daha homojenleşen gruplara ayrılmasıyla sağlanırsa giderek daha kesin sonuçlar da ortaya koyabilir. Her bir birey kendi sembolünü yaratır ve taşır, ancak aynı grubun üyeleri arasında da tutarlı bir uzlaşma vardır (Güzel, 2024).

Kentlerin belleği vardır, sanatçı da bu belleği algıya, algıyı da biçime dönüştürür. Aynı zamanda kentlerde meydanlar gibi güçlü referans noktaları bulunmaktadır. Bu referans noktaları kentlinin belleğinde yer edinmekte, kentin kimliğiyle özdeşleşmekte ve kentin simgesi durumuna gelmektedir' (Altıntaş ve Eliri, 2012).

3.2. Meydan İmgeleri

Heykeller, halk için dışsal öğeler olarak algılanan noktasal referanslardır. Bunlar, ölçekleri çeşitlilik gösterebilen basit fiziksel unsurlardır. Kenti daha iyi tanıyan denekler, heykelleri rehber olarak kullanma eğilimi gösterebilir. Sürekliliğin öne çıktığı alanlarda, heykeller devreye girince, benzersizlik ve uzmanlaşma benimsenmektedir. Olasılıkların çeşitlendiği bir alanda işaret öğelerinin kullanımı, bir öğenin seçilmesine bağlıdır. Bu kategorinin en önemli fiziksel karakteristiği, bağlam içerisinde kolayca hatırlanan, biricik ve tek bir öge olmasıdır. Belirgin bir formu varsa, kendi olgunluğu ile tezat oluşturuyorsa ve uzlamsal konumu öne çıkıyorsa, heykeller kolaylıkla tanımlanabilir ve onlara önem atfedilebilir (Müller ve Vogel, 2005).

Heykellerin biçimi ve taşıdığı anlam, insanda uyandırdığı duyguyu aynı düzlemde aktarır. Eğer kullanılan figür bir zaferi simgeliyor ya da o dönemde zafer kazanmış bir kişiyi veya nesneyi temsil ediyorsa, meydanda toplanan insanların da bu anlam etrafında birleştiği açıktır. Buna örnek olarak Londra'daki Trafalgar Meydanı gösterilebilir.

Trafalgar Meydanı, Londra'nın merkezinde 13. yüzyıldan bu yana varlığını sürdürmektedir (Şekil 7). Şehrin doğusu ile batısı arasında bir buluşma noktası olarak tasarlanmış olan meydan, birçok toplumsal buluşmaya sahne olmuş; özellikle siyasi gösteriler ve halk kutlamalarının odak noktası haline gelmiştir. İlk başlarda bölgede Kraliyet Ahırları yer almaktaydı, ancak George IV ahırları Buckingham Sarayı'na taşıyınca, alan John Nash tarafından yeniden tasarlanmıştır. Nash'in ölümünün ardından çalışmalar yavaşlamış, meydan ancak 1844'te tamamlanarak bugünkü halini almıştır (Şekil 8). Trafalgar Meydanı, zamanla Londra'nın en önemli simgelerinden biri olmuştur. Meydanın tarihini şekillendiren toplumsal olaylar, Osmanlı'daki gelişmelerle benzerlikler taşımaktadır. Ancak İngilizlerin bu alanı biçimlendirme biçimleri Osmanlı'dan farklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. İngiltere'de yaşanan olaylar ile birlikte meydanın şeklini değiştirmek ya da kullanım amacını değiştirmek yerine heykeller eklenerek başta adını bir savaştan alan meydan yine aynı amaca hizmet etmesi için güçlendirildi. Sütun ile merkez belirlenmek istense de daha sonra güç sembolü olan aslanlar ile donatıldı. Bu sayede insan-meydan etkisi güç imgeleri eşliğinde bir miting ve zafer alanına döndü. Böylelikle meydanın kullanım şekli değişti (Historic England Archive, 2020).

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamiyet'in benimsenmesinin ardından, heykeller genellikle İslam'a uygun olmayan bir sanat biçimi olarak değerlendirilmiştir. İslam öğretisinde putperestlikten kaçınmak esastır; bu durum, heykellerin dini inançlarla çeliştiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle Osmanlı döneminde heykel sanatının yaygınlığı ve kabulü önemli ölçüde azalmıştır. Osmanlı'da mimarlık ve süsleme sanatları ise büyük bir gelişme göstermiş; özellikle camiler, saraylar ve diğer önemli yapılar çini, minyatür ve tezhip gibi sanatlarla süslenmiştir. Buna karşılık, heykeller hem dini mekânlarda hem de resmî yapılarda nadiren kullanılmış ve oldukça sınırlı bir yer edinmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda heykellerin yerine daha çok geometrik desenler, bitkisel motifler ve hat sanatı gibi unsurlar tercih edilmiştir. Bunlar, İslam sanatının geleneksel formları olarak kabul edilmiş ve Osmanlı sanatının önemli bir parçasını oluşturmuştur (Çelik, 2021).

Meydanların ayrılmaz öğelerinden biri de çeşmelerdir. Çeşmeler, yalnızca su ihtiyacını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda estetik ve mimari bakımdan meydanların simgesel unsurlarından biri olarak öne çıkar. Tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanlar, suya erişim sağlamak amacıyla çeşmeler inşa etmiştir. Antik Roma'dan Osmanlı'ya kadar pek çok uygarlık, çeşmeleri hem su dağıtım noktası hem de estetik ve sembolik bir unsur olarak değerlendirmiştir.

Osmanlı döneminde yapılan çeşmeler, genellikle zarif süslemeler ve kitabelerle bezenmiş; hem sanatsal bir eser hem de su kaynağı olarak işlev görmüştür.

Şekil 7. Trafalgar Meydanı, 1909

Şekil 8. Günümüz Trafalgar Meydanı

Meydanlara görsel bir zenginlik katmalarıyla dikkat çeken bu yapılar, bulunduğu alanın estetik değerini yükseltmiştir. Çeşmeler, sadece su sağlayan yapılar değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimin de merkezi olmuştur. İnsanlar çeşme çevresinde bir araya gelmiş, sohbet etmiş ve dinlenmişlerdir. Bu yönüyle çeşmeler, meydanların sosyal yaşamındaki canlılığın önemli bir parçasıdır. Özellikle sıcak yaz günlerinde serinlemek için çeşme başında toplanan insanlar, bu yapıların sosyalleşme mekânı olarak da ne kadar değerli olduğunu gösterir.

Çeşmeler, aynı zamanda sembolik ve anıtsal değer taşır. Birçok çeşme, tarihî olayları, önemli kişilikleri veya kültürel motifleri yansıtan anıtlar olarak inşa edilmiştir. Bu tür çeşmeler, kentin tarihine tanıklık eden yapılar olarak da değerlendirilir. Örneğin, İstanbul'daki III. Ahmet Çeşmesi, hem mimari güzelliği hem de tarihî önemi ile dikkat çeker (Çelik, 2021).

Şekil 9. Melling Gravürü (1773-1835) III. Ahmet Çeşmesi

Dikkat çeken imgelerden biri de meydanlara açılan kapılardır. Kapılar, sadece geçiş noktaları olmanın ötesinde, simgesel ve estetik değerler taşıyan önemli yapılar olarak öne çıkar. Tarih boyunca şehirlerin savunma sistemlerinin ve giriş çıkış noktalarının bir parçası olmuştur. Antik dönemden Orta Çağ'a, Osmanlı'dan modern döneme kadar çeşitli medeniyetler, şehir kapılarını stratejik, estetik ve sembolik nedenlerle inşa etmiştir. Özellikle surlarla çevrili şehirlerde kapılar, kentin güvenliği açısından hayati önem taşımıştır. Bunun yanı sıra, bu kapılar çoğu zaman zaferleri, önemli olayları veya kişilikleri anmak için de inşa edilmiştir. Kapılar, fiziksel geçişin ötesinde sembolik anlamlar da taşır. Meydanlara açılan kapılar, misafirperverliğin ve kentin açık kapı politikasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Güzel, 2024). Aynı zamanda, önemli törenlerin, kutlamaların ve toplumsal etkinliklerin yapıldığı alanlar olarak da kapılar dikkat çeker. Bu tür etkinlikler, kapıların sosyal hayatın merkezinde yer aldığını gösterir. Osmanlı'da sembollerden biri olan Beyazıt Meydanı girişindeki 1864 yılında yapılan günümüzde İstanbul Üniversitesi giriş kapısı olarak kullanılmaktadır (Çelik, 2021).

Şekil 10. Beyazıt meydanı ve İstanbul Üniversitesi giriş kapısı

SONUÇ

Herkesin bildiği ve üzerinde yürüdüğü meydanlar, dünyanın dört bir yanında toplumların ve iktidarların ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Türk tarihinde ise özellikle Anadolu, insanlık tarihine derin izler bırakmış; pek çok kültürün etkisinde kalmış, farklı dinlere ev sahipliği yapmış ve birçok imparatorluğun merkezi olmuştur. Bu topraklarda uzun süre hüküm süren Osmanlı ve ardından kurulan Cumhuriyet, kendine özgü bir yaşam tarzı geliştirmiştir. Osmanlı toplumu, diğer Türk ve Müslüman topluluklarla akraba olmakla birlikte, onlardan belirgin şekilde farklılaşmıştır. Osmanlı insanı; giyimi, davranış biçimi, konuşma tarzı ve yaşam anlayışıyla kendine has bir kimlik taşımıştır. Bu nitelikler, onu aynı coğrafyayı paylaşan diğer topluluklardan ayırmıştır. Dolayısıyla Osmanlı şehirleri de bu farklı zihniyet ve kültürel yapı doğrultusunda biçimlenmiştir. Ayrıca imparatorluğun geniş coğrafyası ve çeşitliliği nedeniyle, idari, etnik, dini ve coğrafi farklılıklar Osmanlı şehirlerinin bile birbirinden farklı karakterlere sahip olmasına yol açmıştır.

Meydanlar, tarih boyunca şehirlerin kültürel, sosyal ve siyasi hafızasının bir yansıması olarak önemli bir görev üstlenmiştir. Türkiye’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte kent meydanları, toplumun değerlerini, ideallerini ve günlük yaşamını yansıtarak şehir kültüründe kalıcı izler bırakmıştır. Osmanlı döneminde cami ve saray gibi yapılar etrafında şekillenen meydanlar, halkın buluşma noktası ve devlet otoritesinin bir simgesi olarak işlev görmüştür. Bu mekânlar, dini ve sosyal etkinliklerin yanı sıra çeşitli törenlere de ev sahipliği yapmış; böylece yalnızca fiziksel alanlar değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin de bir unsuru haline gelmiştir.

Osmanlı’nın fiziksel olarak biçimlenmesinde başlıca etkili olan unsurlar arasında, İslam medeniyetine dayanan vakıf sistemi, hanedan ve devlet erkânı tarafından yürütülen yönetim, askerî ve esnaf gibi örgütlü toplumsal sınıflar ile şehre milyonlarca küçük müdahalede bulunan geniş halk kesimleri bulunur. Osmanlı’nın merkez ordusunu oluşturan ve büyük ölçüde askerî sınıflardan meydana gelen topluluk, seferler dışında çoğunlukla İstanbul’da ikamet ederdi. Halkın saygı duyduğu bu sınıf, zaman zaman diğer Müslüman devletleri de ziyaret ederek, şehrin dinî ve kültürel yaşamına katkıda bulunurdu. İdari sınıf ise genellikle imparatorluğun farklı bölgelerinden gelen, iyi eğitilmiş seçkinlerden oluşan, zaman zaman dış dünyadan katılan kişilerle zenginleşen bir topluluktu. Bu idari kadro içerisinde, alanlarında uzmanlaşmış ve çeşitli yeteneklere sahip bireyler de devletin farklı kademelerinde görev alırdı.

İstanbul’a göç eden farklı milletlerden insanlar, kendi kültürlerini şehrin genel yapısına uyumlu bir şekilde harmanlamışlardır. Yeni gelenek ve alışkanlıklar, genellikle İslam inancı ve Osmanlı otoritesiyle çelişmediği sürece kabul edilmiş ve benimsenmiştir. Avrupa ile Osmanlı’da meydanların oluşumu ve gelişimi arasında belirgin farklılıklar göze çarpar. Osmanlı meydanlarında cami ve külliye merkezde yer alırken, Avrupa’daki meydanlarda kilise ve belediye binaları öne çıkmıştır. Osmanlı şehirleri çoğunlukla doğal bir şekilde, organik olarak gelişirken, Avrupa kentleri özellikle Rönesans’tan sonra planlı bir anlayışla biçimlenmiştir.

Osmanlı meydanları dini ve sosyal işlevleri bir arada barındırırken, Avrupa meydanları daha çok seküler ve ticari amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca Avrupa meydanları geometrik düzenlemeler ve estetik kaygılarla tasarlanırken, Osmanlı meydanları topoğrafyaya uyum sağlayarak daha serbest bir şekilde şekillenmiştir. Her iki kültürün meydanlarını ortak bir başlık altında inceleyecek olursak; öncelikle, İslam medeniyetinin temellerini attığı ve Türkler tarafından geliştirilen, kendine özgü bir tarzla yorumlanan külliye ve onların çevresindeki meydanlar önemli bir yer tutar. Pek çok kamusal hizmet birimini bünyesinde barındıran bu geniş külliye, büyük alanları halkın kullanımına sunmuştur. Külliye meydanlarının modern, boş meydanlardan en temel farkı, merkezlerinde bir caminin bulunmasıdır. Avrupa’da ise bu rol bazilikalar ve belediye binalarıyla karşılanmıştır. Bununla birlikte iki kültür arasındaki asıl fark, meydan çevresinde yer alan yapılar ve bu yapıların meydan kullanımına kattığı etkileşimde kendini gösterir. Bir diğer meydan türü ise doğrudan Türk tarzı olarak tanımlanabilecek olan askerî talim alanlarıdır. Avrupa’daki karşılığı ise ‘Zafer Meydanları’ olarak adlandırılabilir. Günümüzde

Osmanlı'dan kalan bu talim ve spor amaçlı meydanların çoğunun artık aynı işlevle kullanılmadığı gözlemlenebilir. Avrupa'da ise meydan çevresine yerleştirilen yapılar ve heykeller, meydanın anlamıyla uyumlu biçimde tasarlanmış ve bu alanlar adlarına uygun şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte meydanlar, bağımsızlığın, modernleşmenin ve yeni bir toplumsal düzenin sembolleri haline gelmiş; anıtlar ve kitlesel etkinlikler aracılığıyla halkın ulusal kimliği pekiştirilmiştir. Bu dönüşüm, meydanların anlam ve işlev açısından nasıl evrildiğini açıkça göstermektedir. Cumhuriyet'in simge alanları olarak öne çıkan Taksim, Ulus ve Kızılay meydanları, halkın yeni değerler ve kimlikler etrafında bulunduğu, modern kent kimliğinin inşa edildiği mekânlar haline gelmiştir.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kent meydanları, her iki dönemde de toplumsal yapı ve kimliğin oluşumunda önemli roller üstlenmiştir. Osmanlı döneminde cami ve külliyelerin çevresinde konumlanan meydanlar, toplumun dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan, imparatorluğun gücünü ve kültürel değerlerini yansıtan unsurlarla donatılmıştı. Bu alanlar, halkın bir araya geldiği ve dini bütünleşmenin yaşandığı mekânlar olarak düzenlenmişti.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise meydanlar, modernleşme süreciyle birlikte ulusal kimliğin inşasında merkezi bir rol üstlenmiş; bağımsızlık ve demokrasi gibi yeni değerlerle yeniden anlamlandırılmıştır. Osmanlı'nın meydanları toplumda güçlü bir cemaat duygusu oluştururken, Cumhuriyet meydanları ulusal bilinci pekiştirmeyi ve modern bir toplum anlayışını yaymayı amaçlamıştır. Taksim, Ulus ve Kızılay gibi Cumhuriyet'in simge meydanlarında kullanılan bayrak, anıt ve heykel gibi özenle seçilmiş semboller, yeni devletin ideolojisini halka aktarmış ve ulusal bir bilinç oluşturmuştur.

Günümüzde ise bu meydanlar, toplumsal hafızayı canlı tutma ve kamusal yaşamı sürdürme açısından önemli olmaya devam etmektedir. Ancak artan kentsel yoğunluk ve değişen toplumsal ihtiyaçlar nedeniyle işlevleri dönüşüme uğramıştır. Özellikle Taksim Meydanı, ulaşım ağları ve ticari etkinliklerle bütünleşmiş, geleneksel sembolik anlamını korumakla birlikte yeni kullanımlarla da halkın merkezi olma niteliğini sürdürmüştür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bu dönüşüm, günümüzde de devam etmekte; meydanlar halk üzerindeki etkilerini sürekli yenilemektedir.

Bu çerçevede, her iki dönemde de kullanılan semboller ve bu sembollerin biçimleri, halkın meydanlarla kurduğu bağı güçlendirmiştir. Osmanlı'nın dini simgeleri toplumsal bir araya geliş ve kutsallık hissini öne çıkarırken, Cumhuriyet'in modern sembolleri bireysel ve ulusal kimliği pekiştirmiştir. Meydanlardaki bu semboller, yalnızca görsel olarak değil, aynı zamanda duygusal bağlar yaratarak toplumun aidiyet hissini güçlendirmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin meydanları, yalnızca toplumsal ve politik dönüşümleri mekânsal olarak yansıtmakla kalmamış; insanların bu mekânlara bakışını ve bağlanma biçimlerini de etkilemiştir. Semboller, meydanın halkla kurduğu iletişimi kuvvetlendirmiş ve toplumsal hafızada kalıcı izler bırakmıştır. Günümüzde meydana gelen dönüşümler, bu sembollerin anlamını ortadan kaldırmamış; tersine, geçmişten gelen izleri koruyarak onlara yeni anlamlar yüklemiştir. Bu bağlamda, meydanlar yalnızca şehir planlamasının zorunlu bir unsuru ya da sosyal davranışların güdüldüğü alanlar olarak görülmemelidir. Hem var olan tarihi dokunun korunması hem de yeni semboller yaratılmasıyla, insanların bu alanları sahiplenmesi; kültürlerini, ülkelerini ve hatta doğayı koruma bilincine ulaşması amaçlanmalıdır. Bu çalışma da, gelecekteki kentsel planlama ve tasarım süreçleri için, tarihsel mirasın korunarak kent yaşamına kazandırılmasının önemini vurgulayan bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş., (1992). "Halide Edip Adivar", Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, Söğüt Yayıncılık.

- Altıntaş, O. ve Eliri, İ., (2012). "Birey toplum ilişkisinde kent kültürü, kamusal alan ve onda şekillenen sanat olgusu", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 24.
- Cengizhan, A., (2003). Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı, Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Cerasi, E., (1999). Divanyolu: İstanbul'da Bir Cadde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cerasi, E., (2001). Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, S., (2021). Osmanlı'nın Başkenti İstanbul'da Meydanlar, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Emecen, F. M., (2014). "İhtirasın gölgesinde bir sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları*, 43 (43), 67-92.
- Erkmen, A., (2010). "Bir Cumhuriyet Dönemi Tartışması: Meydan mı? Park mı?", Elvan A. ve Bilge İ. (ed.), *Cumhuriyet'in Mekanları, Zamanları, İnsanları*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dipnot Yayınları, 53-68.
- Eyice, Z., (1995). "Eyüp Sultan Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12, 9-12.
- Gür, F., (2001). "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarihin Görselleşmesi", *Toplum ve Bilim*, 87, 147-166.
- Güzel, C., (2024). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İnsan-Mekan Etkisi Bağlamında Meydanlar, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kiper, N., (2015). Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci, İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koçyiğit, E. S. A., (2019). "Ulus Meydanı'nın Hikayesi: Oluşum, Dönüşüm ve Değişim", *Ankara Araştırma Dergisi*, Ankara: Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
- Müller, W. ve Vogel, G., (2005). *Mimarlık Atlası: Romenesk'ten Günümüze Mimarlık Tarihi*.
- Tarım, Z., (1995). Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıl Cülus ve Cenaze Törenleri, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tülay, M., (2013). "Türkiye Selçuklu şehirlerinde meydan kültürü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (1), 209-221.
- Türkoğlu, A. Y., (2010). İstanbul'un Roma Dönemi Topografyası: Byzantion-Constantinapolis, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulutaş, E., (2019). "İmgeden gerçekliğe; kamusal bir mekan olarak meydan", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 138-146.
- Yalçın, H. ve Metin, O., (2024). "Sosyo Mekansal Bir Alan Olarak Meydanlar", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 264-284.
- Zucker, P., (2019). Kent ve Meydan: Agoradan Köy Yeşilliğine, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	CEREN GÜZEL			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ TOPLUM-MEKAN ETKİSİ BAĞLAMINDA MEYDANLAR: İSTANBUL ÖRNEĞİ			
Tarih <i>Date</i>	24.03.2026			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	CEREN GÜZEL	%50	Yoktur	
2	NEVİN KURTAY	%50	Yoktur	

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****SQUARES IN THE CONTEXT OF PUBLIC-SPACE EFFECT IN THE OTTOMAN AND
REPUBLICAN PERIODS – THE CASE OF ISTANBUL**

Urban squares have historically functioned as key spatial elements reflecting the social, political, cultural, and symbolic structures of cities. Beyond their physical form, they embody collective memory and social identity, serving as settings for ceremonies, markets, political gatherings, and everyday interactions. As such, they play a crucial role in the formation of social relations and collective identities.

In the Ottoman Empire, urban squares were shaped by the Turkish-Islamic urban tradition and developed around religious, administrative, and commercial structures such as mosques, külliyes, bazaars, and palaces. These spaces functioned not only as gathering areas but also as venues for imperial ceremonies and public events. Architecturally and symbolically, they represented imperial authority while simultaneously supporting daily social life.

Many Ottoman squares evolved from earlier Byzantine and Roman urban spaces, particularly forums and ceremonial areas inherited from the Eastern Roman Empire. Following the conquest of Istanbul in 1453, these spaces were reinterpreted according to Ottoman cultural and religious values. Existing structures were adapted, and new architectural complexes were constructed, contributing to a layered urban fabric.

A defining element of Ottoman urbanism was the külliye system. These complexes, typically composed of a mosque and various social service buildings, formed the core of urban development. The open spaces surrounding them gradually transformed into public squares that hosted religious and social activities. Examples such as Beyazıt Square and At Meydanı (Hippodrome) illustrate how historical continuity and new functions coexisted. Ottoman squares also varied functionally, including mosque squares, palace squares, commercial spaces, military training areas, and neighborhood squares, each serving distinct roles. Smaller neighborhood squares, in particular, were essential for everyday social interaction and community cohesion.

The Republican period marked a significant transformation in both the spatial organization and symbolic meaning of urban squares. Following the establishment of the Republic in 1923, urban

planning increasingly emphasized modernization, secularism, and national identity. Squares became key sites for representing the ideological foundations of the new state.

One of the most notable changes was the introduction of monuments and statues. Unlike the Ottoman period, where figurative representation was limited, the Republican era widely adopted monumental sculpture as a symbolic tool. Statues of Mustafa Kemal Atatürk and war memorials became central elements in many squares, representing independence, national unity, and modernization. These monuments were not merely decorative but served as focal points for collective memory and public identity.

Newly planned squares in cities such as Ankara, including Ulus and Kızılay, emerged as important centers for political gatherings, national celebrations, and public demonstrations. In contrast to Ottoman squares, which emphasized religious and imperial authority, Republican squares reflected secular national identity and modern state ideology.

The transformation of urban squares also highlights the dynamic relationship between society and space. Squares are shaped not only by architectural design but also by social practices and collective experiences. Elements such as monuments, fountains, gates, and landmarks function as symbolic references that contribute to the identity and legibility of urban spaces.

In Ottoman squares, fountains served both practical and symbolic purposes, acting as social nodes and aesthetic features. In the Republican era, monuments became dominant symbolic elements, communicating political and cultural meanings while shaping collective perception. Through repeated use and shared experiences, these elements become embedded in the cultural memory of the city.

In conclusion, urban squares in Turkey reflect a significant transformation from the Ottoman Empire to the Republic in terms of both spatial organization and symbolic meaning. While Ottoman squares developed organically around religious and administrative institutions, Republican squares were deliberately designed to express modernization and national identity. Despite these differences, both periods demonstrate the enduring importance of squares as central components of urban life. They remain dynamic public spaces where social interaction, political expression, and cultural identity intersect, continuously evolving while preserving historical memory.